

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MONTESSORI METODIKASI VOSITASIDA TIL O'RGANISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI

Muallif: Yusupova Makhbuba Rustam qizi ¹

Affiliyatsiya: Xalqaro Nordik Universiteti tayanch doktoranti ¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15194845>

ANNOTATSIYA

Mazkur tezisda boshlang'ich sinf o'quvchilarida til o'rganish ko'nikmalarini shakllantirishda Montessori metodikasining samaradorligi ilmiy asosda tahlil qilinadi. Montessori ta'lim tizimining asosiy tamoyillari va o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda til o'rgatish metodlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot jarayonida bolalar lingvistik kompetensiyalarining rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar o'rganilib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Xususan, o'yin texnologiyalari, multisensor yondashuv va mustaqil ta'lim tamoyillarining o'quv jarayonidagi o'rni tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: Montessori metodikasi, boshlang'ich ta'lim, til o'rganish, lingvistik kompetensiya, multisensor yondashuv, o'yin texnologiyalari, mustaqil ta'lim

KIRISH

Tasavvur qiling, kichik yoshdagi bola yangi tilni o'rganmoqda. An'anaviy ta'lim tizimida u sinfda o'tirib, qo'lda yozilgan so'zlarni yodlashga harakat qiladi. U dars davomida passiv tinglovchi bo'lib qoladi va ko'pincha til o'rganish jarayoni unga zerikarli tuyuladi. Endi esa boshqa manzarani tasavvur qilaylik: bola Montessori metodikasi asosida o'qiydi. U mustaqil ravishda harakat qiladi, maxsus vizual va taktil materiallar bilan shug'ullanadi, atrof-muhit bilan o'zaro aloqada bo'ladi va tilni amaliyot orqali o'rganadi. U so'zlarni shunchaki yodlab qolmaydi, balki ularni sezadi, his qiladi va hayotiy tajribasi orqali anglaydi.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlar muhim o'rin tutmoqda. Xususan, bolalar tabiiy va erkin muhitda o'qiganda til o'rganish jarayoni ancha samarali bo'lishi isbotlangan. Montessori metodikasi – bu shunchaki o'qitish texnologiyasi emas, balki butun boshli falsafa bo'lib, bolalarni mustaqil fikrlashga, izlanuvchanlikka va tashabbuskorlikka undaydi. Til o'rganish jarayoni faqat nazariy bilimlarni egallash emas, balki nutqiy tajribani rivojlantirish bilan bog'liq. Montessori ta'lim usuli esa aynan shu jarayonga innovatsion yondashish imkonini beradi. Ushbu tezisda Montessori metodikasining boshlang'ich sinf o'quvchilarida til o'rganish ko'nikmalarini shakllantirishdagi o'rni va ahamiyati ilmiy asosda tahlil qilinadi. Xususan, ushbu metodikaning lingvistik rivojlanishga ta'siri, multisensor yondashuvning samaradorligi va interaktiv o'yin texnologiyalarining ahamiyati keng yoritiladi. Maqsad –

3

zamonaviy ta'lim sharoitida bolalarga til o'rgatishning innovatsion mexanizmlarini aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir.

METODOLOGIYA

Bolalar tabiatan izlanishdan, tajriba qilishdan va atrof-muhit bilan o'zaro aloqa qilishdan zavqlanadilar. Til o'rganish esa aynan shu tabiiy qiziquvchanlik orqali muvaffaqiyatli shakllanadi. Montessori metodikasining asosiy g'oyasi – bolani markaziy o'ringa qo'yish va unga o'z shaxsiy ritmida o'qish imkoniyatini yaratishdir. Shunday ekan, mazkur tadqiqotda biz boshlang'ich sinf o'quvchilarida til o'rganish ko'nikmalarini shakllantirish jarayonini tahlil qilishda Montessori metodikasining muhim jihatlariga e'tibor qaratamiz.

2.1. Birinchidan, tadqiqot jarayonida **empirik yondashuv** qo'llanildi. Bu esa bolalarning real ta'lim muhitidagi xulq-atvorini kuzatish, ularning tilni qanday qabul qilayotganini tahlil qilish imkonini berdi. Montessori metodikasining asosiy xususiyatlaridan biri shundaki, bola ta'lim jarayonida faqat nazariy bilimlarni emas, balki sezgilar orqali ham tushunchalarni o'zlashtiradi. Shu sababli tadqiqotda bolalarning **multisensor yondashuv** orqali til o'rganishiga alohida e'tibor berildi. Masalan, ular so'zlarni faqat o'qib yoki yozib emas, balki maxsus sensor materiallar yordamida his qilish orqali ham o'rgandilar.

2.2. Ikkinchidan, tadqiqot davomida **eksperimental metod** qo'llanildi. Sinfidagi o'quvchilar ikki guruhga ajratildi: biri Montessori metodikasi asosida ta'lim oldi, ikkinchisi esa an'anaviy dars usullari bilan shug'ullandi. Bu esa ikkala yondashuvning natijalarini taqqoslash imkoniyatini yaratdi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, Montessori usulida o'qigan bolalar yangi so'zlarni tezroq eslab qolishdi, ularni kontekstda qo'llashga moyil bo'ldilar va o'z fikrlarini erkin ifodalashda faollik ko'rsatdilar.

2.3. Uchinchidan, **pedagogik diagnostika** vositasida o'quvchilarning lingvistik rivojlanish darajasi baholandi. Bu jarayonda bolalarning fonetik, leksik va grammatik kompetensiyalarini o'lchash uchun maxsus test va mashqlar ishlab chiqildi. Shu bilan birga, bolalarning o'z-o'zini anglash va mustaqil o'rganish qobiliyatlari ham kuzatildi. Montessori metodikasining eng muhim jihatlaridan biri – bolalarni mustaqil o'ylash va qaror qabul qilishga o'rgatishdir. Shu sababli, tadqiqot jarayonida bolalarning mustaqil o'rganishga bo'lgan qiziqishlari ham tahlil qilindi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, Montessori metodikasi bolalarda faqatgina til o'rganish ko'nikmalarini emas, balki **ijodiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va muloqot qilish qobiliyatlarini** ham rivojlantiradi. Bu metod bola psixologiyasiga mos bo'lib, uning tabiiy o'quv qobiliyatlarini qo'llab-quvvatlaydi. Shu boisdan, mazkur tadqiqotning asosiy metodologik yondashuvi – Montessori ta'lim falsafasi orqali **interaktiv va multisensor til o'rganish muhitini shakllantirishdir**. Kelajakda bu metodikani yanada rivojlantirish, uning pedagogik va psixologik jihatlarini chuqurroq o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Til o'rganish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilish uchun Montessori metodikasi asosida innovatsion didaktik materiallar ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biridir.

ADABIYOTLAR TAHLILI (SHARHI)

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining til o'rganish jarayonida **Montessori metodikasining samaradorligi** ilmiy va amaliy jihatdan ko'plab tadqiqotlarda keng yoritilgan. Ushbu bo'limda Montessori pedagogikasi, lingvistik kompetensiyalarni shakllantirish va multisensor yondashuvning o'quv jarayonidagi o'rnini o'rgangan tadqiqotchilarning ishlarini tahlil qilamiz.

3.1. Montessori metodikasining asosiy g'oyalari va lingvistik ta'limga tatbiqi: Maria Montessori[8] tomonidan ishlab chiqilgan pedagogik tamoyillar bugungi kungacha o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Uning fikricha, bolalar tabiiy qiziquvchanlik va o'z-o'zini rivojlantirishga moyillik bilan tug'iladi. **Montessori[9:19]** o'z tadqiqotlarida shuni ta'kidlagan edi: bola erkin harakat qilar ekan, o'z tajribasi orqali tilni samarali o'zlashtiradi. Shuningdek, tadqiqotlarda **Lillard[5:93]** Montessori metodikasining bolalarning o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshirish va ularning mustaqil ta'lim olish malakasini rivojlantirishdagi rolini o'rgangan. Til o'rganishda Montessori metodining afzalliklari borasida **Mooney[10:145]** o'z tadqiqotlarida bolalarning multisensor yondashuv orqali til o'rganish jarayonida yuqori natijalarga erishishini ta'kidlagan. Ayniqsa, bolalar materiallar bilan bevosita shug'ullanib, vizual, eshitish va kinestetik sezgilari orqali yangi so'zlarni o'zlashtirganlarida ularning lug'aviy boyligi tezroq rivojlanishini qayd etgan.

3.2. Lingvistik kompetensiyalarni shakllantirishda interaktiv metodlar: Til o'rganish jarayoni insonning tabiiy qobiliyatlari va psixologik rivojlanish jarayoniga bog'liq ekan **sotsial-kognitiv nazariyasi** katta ahamiyat kasb etadi. Uning fikriga ko'ra, til o'rganish individual jarayon emas, balki muloqot, ijtimoiy o'zaro ta'sir va tajriba asosida shakllanadi. Montessori metodikasining asosiy yondashuvi ham bolalarni mustaqil, o'ziga ishongan va muloqotga tayyor shaxs sifatida tarbiyalashga qaratilgan bo'lib, bu fikrlarni tasdiqlaydi. **Bruner[1:194]** til o'rganish jarayonida **faol tajriba** va **konstruktivistik yondashuvning** ahamiyatini ta'kidlaydi. Montessori metodikasi ham bolalarning erkin harakat qilishini va o'quv jarayonini mustaqil boshqarish imkoniyatini yaratadi. **Nunan[11:211]** til o'rganish jarayonida tabiiy va real muhitda interaktiv metodlarni qo'llash bolalarning tilni o'zlashtirish jarayonini tezlashtirishini qayd etgan.

3.3. Multisensor yondashuv va Montessori materiallarining samaradorligi: Bolalar turli sezgilari orqali tilni o'zlashtirganlarida ularning xotirasi va fikrlash qobiliyatlari ancha yaxshilanadi. **Gardner[2:291]** tomonidan ilgari surilgan **ko'p intellekt nazariyasi** Montessori metodikasining samaradorligini ilmiy jihatdan qo'llab-quvvatlaydi. Unga ko'ra, bolalarning o'qish uslublari turlicha bo'lib, kimdir vizual tasvirlar orqali, kimdir kinestetik harakat orqali, yana kimdir eshitish orqali yaxshiroq o'rganadi. Montessori metodikasi esa bunday yondashuvni qo'llagan holda bolalar uchun turli xil multisensor materiallar yaratadi. **Gonzalez-Mena[3:21]** Montessori metodining **kinestetik o'rganishga asoslanganligi** bolalarning nutqiy rivojlanishida katta rol o'ynashini ta'kidlagan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, bolalar Montessori materiallari yordamida yangi so'zlarni o'zlashtirganda an'anaviy usullar bilan taqqoslaganda **25% tezroq natijaga erishganlar**. **Gopnik[4:78]** esa bolalarning tajribaviy o'rganish jarayonida til va muloqot kompetensiyalari yanada rivojlanishini qayd etgan.

3.4. Montessori metodikasining zamonaviy tadqiqotlardagi o'rni: Bugungi kunda ko'plab tadqiqotchilar Montessori metodikasining lingvistik ta'limdagi samaradorligini

tasdiqlagan. Lillard & Else-Quest[6:1894] tomonidan olib borilgan empirik tadqiqotlarda Montessori maktablarida o'qigan bolalar til va ijtimoiy ko'nikmalar bo'yicha yuqori natijalarga erishgan. Marshall[7:11] Montessori metodikasining XXI asr talim jarayoniga integratsiyalashuvi va uning ta'limdagi zamonaviy tendensiyalar bilan uyg'unligi haqida batafsil tahlil qilgan. Montessori metodikasining lingvistik ta'limdagi o'rne bugungi kun pedagogik amaliyotida dolzarb mavzular qatoridan o'rin egallaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining til o'rganish jarayonida Montessori metodikasidan foydalanish nafaqat lingvistik, balki kognitiv va psixologik rivojlanishga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, ushbu metodikaning ta'lim sohasida yanada keng qo'llanilishi kelajakda til o'qitish jarayonini sezilarli darajada samaraliroq qilish imkonini beradi.

MUHOKAMA

Bugungi globallashtirilgan dunyoda bir yoki bir nechta tillarni bilish inson hayotida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, boshlang'ich ta'lim bosqichida bolalar til o'rganish jarayonida qanchalik qiziqish bilan shug'ullansa, ularning kelajakdagi lingvistik qobiliyatlari ham shunchalik yuqori bo'ladi. Biroq, an'anaviy o'qitish usullari har doim ham bolalarning individual xususiyatlariga mos kelavermaydi. Tilni o'rganish quruq qoidalarga asoslangan holda emas, balki tabiiy va interaktiv usullar yordamida amalga oshirilishi kerak. Shu nuqtai nazardan, **Montessori metodikasi** boshlang'ich sinf o'quvchilarida til o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishning samarali vositasi sifatida e'tirof etiladi.

Ushbu metodikaning asosiy g'oyasi – **bolaning tabiiy qiziquvchanligini qo'llab-quvvatlash** va unga o'quv jarayonida mustaqil harakat qilish imkoniyatini yaratishdir. Montessori ta'lim tizimida o'quvchilar o'zlariga qulay bo'lgan sur'atda bilim olishadi, ularning individual ehtiyojlari hisobga olinadi va o'qitish jarayoni multisensor yondashuvga asoslanadi. An'anaviy yondashuvda o'qituvchi asosiy bilim manbai bo'lsa, Montessori tizimida bolalar o'z tajribasi orqali bilim olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Tadqiqot davomida kuzatilgan natijalar shuni ko'rsatadiki, Montessori metodikasi asosida ta'lim olgan o'quvchilar yangi so'zlarni tezroq o'zlashtiradi, grammatik tuzilmalardan erkin foydalanadi va muloqot qilish qobiliyatlari yuqori darajada shakllanadi. Masalan, Montessori sinflarida o'quvchilar real predmetlar yordamida so'zlarni o'rganadilar. Ular so'zlarni nafaqat tinglash yoki o'qish, balki teginish va harakat orqali ham tushunishadi. Bu esa ularning **kinestetik, vizual va audial** sezgilari orqali yaxshiroq til o'rganishlariga yordam beradi.

Shuningdek, Montessori metodikasining **o'yin texnologiyalari bilan uyg'unlashishi** bolalarning o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi. O'yinlar orqali o'rganilgan so'zlar va jumlar uzoq muddatli xotirada saqlanadi va ularni real hayotda qo'llash osonlashadi. O'quvchilar mustaqil tarzda tajriba qilganlarida, ular so'z va iboralarni shunchaki yodlash bilan cheklanmay, balki ularni tushunib, amalda ishlata boshlaydilar. Biroq, Montessori metodikasini ta'lim jarayoniga joriy etishda ba'zi muammolar ham mavjud. Birinchidan, bu metodika an'anaviy ta'lim tizimidan farq qilgani sababli, o'qituvchilarni maxsus tayyorlash talab etiladi. Montessori tamoyillariga ko'ra, o'qituvchi bola faoliyatini boshqarmaydi, balki unga yo'naltiruvchi rolini bajaradi.

Shu bois, o'qituvchilar an'anaviy dars jarayonidan Montessori tizimiga moslashish jarayonida qiynchiliklarga duch kelishi mumkin.

Ikkinchidan, Montessori materiallari o'ziga xos bo'lib, ularni yaratish va sinflarda to'liq joriy etish uchun vaqt va resurslar talab etiladi. Biroq, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, agar bu metodika to'g'ri joriy etilsa, natijalar o'zini oqlaydi va bolalarning til o'rganish jarayonida sezilarli o'sish kuzatiladi.

Kelajakda Montessori metodikasini lingvistik ta'limga yanada kengroq tatbiq etish uchun quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratish lozim:

1. **O'qituvchilarni tayyorlash dasturlarini kuchaytirish** – bu metodikaning mohiyatini tushunadigan va uni amalda qo'llay oladigan mutaxassislarni yetishtirish zarur.
2. **Didaktik materiallarni boyitish va raqamli resurslardan foydalanish** – interaktiv o'yinlar, raqamli platformalar va vizual materiallar bilan Montessori metodikasini uyg'unlashtirish zarur.
3. **Eksperimental tadqiqotlarni kengaytirish** – bu metodikaning turli yosh guruhlarida til o'rganishga ta'sirini yanada chuqur o'rganish lozim.

Montessori metodikasi bolalarning tabiiy qobiliyatlarini rivojlantirish, til o'rganish jarayonini qiziqarli va interaktiv qilish uchun samarali vositadir. Ushbu metodikaning asosiy afzalliklari – individual yondashuv, multisensor ta'lim va mustaqil o'rganish tamoyillari orqali til o'rganish jarayonini tabiiy holatda shakllantirishdan iboratdir. Shunday ekan, Montessori metodikasini kengroq joriy etish orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining til o'rganishdagi muvaffaqiyatlarini sezilarli darajada oshirish mumkin.

XULOSA

Har bir bola dunyoni o'z usulida kashf etadi. Uning til o'rganish jarayoni ham shaxsiy tajribaga, qiziquvchanlikka va tabiatiga mos tarzda shakllanadi. Shunday ekan, ta'lim jarayonida bolalarni bir qolipga solib, ularning tabiiy qobiliyatlarini cheklash emas, balki ularning mustaqil ravishda o'rganishiga sharoit yaratish muhimdir. **Montessori metodikasi** ana shu tamoyilga asoslangan bo'lib, bugungi kunda til o'rganish jarayonini tabiiy, samarali va qiziqarli qilishning eng ilg'or usullaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Montessori metodikasi asosida o'qitilgan bolalar tilni an'anaviy metodlarga nisbatan tezroq o'zlashtiradi. Ular yangi so'zlarni nafaqat yodlashadi, balki ularni tushunib, amalda ishlatishni o'rganadilar. Multisensor yondashuv, ya'ni vizual, audial va kinestetik o'rganish usullarining uyg'unligi esa tilni chuqur o'zlashtirishga yordam beradi. Montessori ta'lim tizimi bolalarni o'zlari uchun qulay muhitda o'qishga undaydi, bu esa ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish bilan birga, til ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

Eng muhimi, Montessori metodikasi bolalarda nafaqat lingvistik kompetensiyalarni, balki ijodiy fikrlash, ijtimoiy muloqot va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini ham shakllantiradi. Bu metodikada o'quvchi passiv bilim oluvchi emas, balki bilimni o'zi mustaqil ravishda egallovchi shaxs sifatida shakllanadi. Aynan shu yondashuv bolalarning nafaqat til o'rganish jarayoniga, balki umuman ta'limga bo'lgan munosabatini ijobiy tomonga o'zgartiradi.

Biroq, Montessori metodikasini keng joriy etish uchun o'qituvchilar maxsus tayyorgarlikdan o'tishi, ta'lim materiallari yangilanishi va innovatsion yondashuvlar tatbiq etilishi lozim. Shuningdek, raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalangan holda

Montessori metodikasini boyitish orqali uni yanada samarali qilish mumkin. Kelajakda ushbu metodika asosida yana chuqur tadqiqotlar olib borish, ayniqsa, lingvistik ta'limdagi innovatsiyalar bilan integratsiyalashgan usullarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, **til o'rganish shunchaki grammatika va lug'at yodlashdan iborat emas – bu fikrlash, muloqot va dunyoni anglash jarayonidir.** Montessori metodikasi esa bu jarayonni bolalar uchun tabiiy va samarali qilishga xizmat qiladi. Shunday ekan, ushbu metodikaning ta'lim tizimida keng qo'llanilishi bolalarning til o'rganish imkoniyatlarini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Bruner, J. (1983). Child's talk: Learning to use language. Oxford University Press.
2. Gardner, H. (1983). Frames of mind: The theory of multiple intelligences. Basic Books.
3. Gonzalez-Mena, J. (2005). Foundations of early childhood education: Teaching in a diverse society. McGraw-Hill.
4. Gopnik, A. (2016). The gardener and the carpenter: What the new science of child development tells us about the relationship between parents and children. Farrar, Straus and Giroux.
5. Lillard, A. S. (2005). Montessori: The science behind the genius. Oxford University Press.
6. Lillard, A. S., & Else-Quest, N. (2006). The early years: Evaluating Montessori education. Science, 313(5795), 1893-1894. <https://doi.org/10.1126/science.1132362>
7. Marshall, C. (2017). Montessori education: A review of the evidence base. npj Science of Learning, 2, 11. <https://doi.org/10.1038/s41539-017-0012-7>
8. Maria Montessori. (1909). The Montessori method: Scientific pedagogy as applied to child education in the children's houses. Frederick A. Stokes Company.
9. Maria Montessori. (1912). The advanced Montessori method: Scientific pedagogy as applied to child education in the children's houses. Frederick A. Stokes Company.
10. Mooney, C. G. (2010). Theories of childhood: An introduction to Dewey, Montessori, Erikson, Piaget & Vygotsky. Redleaf Press.
11. Nunan, D. (1999). Second language teaching & learning. Heinle & Heinle Publishers.
12. Yusupova M.R. Montessori metodikasi vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarini til o'rganish ko'nikmalarini shakllantirish pedagogik muammo sifatida. // Inter education & global study. 2025. №1 B.252–258.
13. Yusupova, M. (2024). Montessori sinflarida ingliz tilida gapirish va eshitish ko'nikmalarini rivojlantirish usullari. Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования, 3(13), 58-62.
14. Yusupova, M., & Ismailov, T. (2024). Integration of Artificial Intelligence (AI) in ELT. Nordic_Press, 3(0003).
15. Yusupova, M. (2021). Distance learning of foreign languages. Экономика и социум, (8 (87)), 84-87.